

Gabriel Bar-Sawme. *Entering the Holy Place in Syriac Orthodox Liturgy: A Ritual and Theological Analysis*. Uppsala: Uppsala universitet. 2021. 299 s.

Denna avhandling utgår från en av liturgiins många inkonsekvenser; ett av de ögonblick där ord och handling inte går ihop. Varför har det blivit så att en rik och betydelsefull bön, som beskriver övergången från en del av liturgin till en annan, viskas fram bakom ett förhänge i stället för att ropas ut? Utifrån en enkel observation av den nutida syrisk-ortodoxa riten vecklar Gabriel Bar-Sawme upp frågan med hjälp av tidigmedeltida manuskript och skärskådar frågan från olika håll. I avhandlingen finns hela forskningsprocessen behandlad, från manuskript till transkribering och översättning, från kontextualisering i ett historiskt, arkeologiskt rum till en rituell och teologisk analys. Om en avhandling ibland sägs vara ett gesällprov skulle detta kunna vara det i flera discipliner, och Bar-Sawme, som skrev i ämnet kyrkovetenskap i Uppsala, uppvisar både liturgi-historikerns noggrannhet med detalj och ritualteoretikerns känsla för liminalitet.

Den bön som studeras är en ingångsbön till den eukaristiska liturgin, som kallas ”in-trädets *sedrö*” (”Sedrö of entrance”), utifrån ett syriskt ord som kan ha flera betydelser, bland annat ordning. Med ritualteorin som övergripande perspektiv, framför allt hämtat från Ronald L. Grimes, undersöks denna bön dels historiskt, utifrån hur liturgin gestaltades rituellt under de århundraden manuskripten härstammar från (800–1200-talen), dels rituellt, utifrån hur koret och församlingen konstrueras i bönen. Den historiska ambitionen följs upp i kapitel 2–4, medan den rituella framför allt diskuteras i kapitel 5–6. I kapitel 2 söker författaren den arkeologiska och arkitektoniska kontexten för ingångsbönen genom att diskutera hur en skillnad mellan kor och skepp gradvis växte fram, det som i den bysantinska traditionen kom att bli ikonostasen, och i den syrisk-ortodoxa förhänget som dras för under olika

delar av liturgin. Var kanske förhänget i själva verket öppet när bönen lästes förr i tiden? I kapitel 3 rekonstrueras ingångsbörens plats i riten utifrån de olika manuskripten, och författaren noterar hur nattvardsförberedelsen håller på att bli prästens förberedelse mer än någon annans, vilket leder till att gemensamma böner börjar läsas tyst av prästen. I det fjärde kapitlet, som är ett slags brygga till de efterföljande kapitlen om ritualisering, diskuteras olika tempelmotiv i bönerna, som Guds höghet, Kristi offer och församlingens orenhet, motiv som sedan återkommer i senare analyser.

De två sista analyskapitlen, kapitel 5 och 6, undersöker författaren rituell plats och kropp utifrån ett ritualiseringsperspektiv. Båda kapitel handlar om hur liminalitet skapas genom bönerns metaforer. Det är alltså inte bara den arkitektoniska uppdelningen av rummet, där präster och församling befinner sig i olika delar, som skapar en distinktion mellan heligt och profant i kyrkobyggnaden, utan texterna förutsätter samma åtskillnad, formulerar den lika tydligt, ja, excellerar i den. Genom att kontinuerligt arbeta med motsatsbilder som framhäver Guds höghet och människans låghet skapas en särskild laddning för altarrummet, där Gud tronar i kosmos mitt. Å ena sidan ropar texterna ständigt ut frågan hur någon kan närma sig Gud, å andra sidan befinner sig församlingen i en situation där Anden ”nu” sänker sig över offret på altaret. Det är inte bara en enskild bön som uttrycker denna gräns, utan hela liturgin blir på så sätt ett inträde i en annan sfär, eller på samma gång den gudomliga verklighetens inträde i den mänskliga. Detta har konsekvenser för den rituella kroppen, vilken undersöks i kapitel 6. Den rituella kroppen, blir det tydligt, är inte bara individens kropp, utan hela församlingens ”sårade [...] orena kropp som blir fylld av Guds närvaro” (s. 180), så att hon/den förvandlas och själv blir ett tempel för Gud. Hela liturgin, men särskilt ingångsbönen med dess betoning på liminalitet, är på så sätt transformativ och del av en *rite de passage* med potential

för hela församlingen – även om ingångsbönen nu bara har blivit prästens.

Det måste konstateras att Bar-Sawme har gjort en viktig insats genom att sätta sökljuset på denna liturgiska tradition som fortfarande inte har ägnats särskilt stor uppmärksamhet, trots den rika repertoar som den innehåller. Hela det arbete som han har utfört genom att transkribera och översätta dessa syriska manuskript till god engelska är en bedrift i sig och föranleder förhoppningsvis fler översättningar, även till svenska. Den teoretiska ramen för avhandlingen, ritualteorin, fungerar väl, även i de mer historiska kapitlen, och skapar en intressant dynamik i läsningen av både arkitektur, rit och text, som tillsammans ger en helhetsbild. I min mening lider avhandlingen samtidigt av några barnsjukdomar, som nog handlar om ett välkänt fenomen: en viss hemmablindhet i materialet som gör att argumentationen inte alltid flyter (vilket författaren verkar medge på s. 117). Den tekniska terminologin, med syriska ord och ett nummersystem för ingångsbönernas titlar, är inte fel i sig, men hopar sig ibland så att läsningen kompliceras på ett sätt som inte riktigt motsvarar den breda teoretiska ambitionen. De långa citaten, ibland över flera sidor, gör det också svårt att följa argumentet, eftersom varje utdrag är mycket rikare än en kort sammanfattning kan ge skäl för. Är det verkligen Guds barmhärtighet som är den mest passande rubriken i kapitel 4, när det lika mycket handlar om Guds höghet och outgrundlighet? Överhuvudtaget saknas en referens om den vikt det apofatiska språket spelar i syrisk tradition (se till exempel Sebastian Brock, Robert Murray [1926–2018] och Kees den Biesen). I text- och metaforanalysen, som utkristalliserar teologiska motiv, hade jag önskat mig ett skarpare metodiskt redskap för att göra bönerns rikedom och retoriska strategi större rättvisa.

Om den rituella analysen i avhandlingens titel är väldefinierad är den teologiska det i lägre utsträckning. Det finns spridda referenser till judiska, bysantinska och västliga liturgiska och teologiska traditioner, men

inte konsekvent. Det vore förstås omöjligt att ta hänsyn till någon av dessa i större grad, men det är som att avhandlingen saknar ett större forskningssamtal att ta spjårn emot, vare sig det skulle gälla annan ortodox liturgi eller nutida liturgisk teologi. Om en övergripande åsiktsspänning mellan forskare i närliggande fält tydligare hade identifierats kunde analysen av det syriska materialet blivit mer konsekvent och resultaten mer specifika. Dessutom uppfattar jag att ett sådant ämne finns i bakgrunden, nämligen frågan om församlingens delaktighet, som väl är den mest diskuterade i västlig liturgi på 1900-talet. Det faktum att det avslutande kapitlet handlar om den kollektiva kroppen indikerar att ämnet är angeläget för författaren. Vid ett tillfälle säger han dessutom att det är ofrånkomligt att skapa gränser: alla får inte plats i koret, runt altaret. Vid ett annat tillfälle frågar författaren vad som skulle hända om gränsen, exempelvis förhänget, togs bort, och säger sedan att han ska återvända till frågan, vilket han inte gör. Frågan hänger alltså, liksom förhänget, kvar i luften. Samtidigt ger avhandlingens rika analys av liminalitet som skapas genom gränser i rum, rit och metafor ett angeläget bidrag inte bara till att förstå den historiska utformningen av den syrisk-ortodoxa riten, utan också till den teologiska reflektionen av den i nutiden, likväl som av andra nutida riter.

Förmodligen hade denna avhandling blivit mer fokuserad om den hade valt ben att stå på, antingen det liturgihistoriska materialet i sin kontext, eller en mer liturgiteologiskt inriktad ritualdiskussion. Å andra sidan är den stora ambitionen välkommen, och Bar-Sawme har därigenom inte bara bestått ett, utan flera gesällprov, genom att förena språklig kompetens med teoretiskt intresse, och denna breda kompetens gör hans fortsatta forskarbana spännande.

*Andreas Westergren
Docent, Lund*

DOI: 10.51619/stk.u99ii.25076